

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Neveléstudományi Doktori Iskola

A Neveléstudományi Doktori Iskola vezetője:

Dr. Pukánszky Béla, dr. habil, DSc,

A Neveléstudományi Doktori Iskola programigazgatója:

Dr. Bárdos Jenő, professor emeritus, dr. habil, DSc,

Olteanu Lucián Líviusz

A pályaválasztás neveléstudományi aspektusai

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Mező Ferenc, PhD, egyetemi docens

Eger, 2021

Tartalom

1	A témaválasztás indoklása, a disszertáció célja.....	2
2	Az értekezés céljai, kérdései és hipotézisei:	5
3	A kutatás módszere	8
4	A kutatás eredményei	10
5	Eredmények tézisszerű felvázolása.....	13
6	Összefoglalás	14
	Irodalomjegyzék.....	15
	A szerző disszertáció témájához kapcsolódó publikációi.....	18
	A szerző disszertáció témájához kapcsolódó előadásai	19

1 A témaválasztás indoklása, a disszertáció célja

A jövőbeli foglalkozás kiválasztását egy folyamatos, tudatos pályaépítés előzi meg, amely az első olyan fontos, független és markáns döntéshez vezet, amelyet a fiatalok meghoznak az életükben.

Egy fiatal a pályairány meghatározása során, még nem tud az élettapasztalatára hagyatkozni, amely majd az évek során kialakul, hanem elsődlegesen a család, az iskola és a kortársak hatására teljesedik ki a saját elképzelése, hogy milyen lesz a jövője. Amikor a jövőjüket tervezik, főképp az elképzelésük, a vágyaik játsszák a főszerepet. Minél tudatosabban és tisztábban reprezentálják a jövőképüket, annál jobban informált döntést tudnak meghozni (Walsh és Osipow, 1988). A karrierút kialakítása, erősen egyén függő, mivel egyes emberek pályaorientációs képességei adaptívabbak, és könnyen hoznak ilyen jellegű döntéseket látszólag legalábbis. Másoknak viszont nehézséget okoz a döntéshozatal, ezért sokan szaktanácsadóhoz fordulnak (Holford, 2017).

A pályaorientáció tartalmilag elsődlegesen a pályákra, másodlagosan a munka világában történő eligazodásra felkészítő folyamat, amely az érdeklődés, képesség, munkamód és az értékek mentén fejlődik (Mező, 2004). A korábbi szemlélettel szemben nem egy egyszeri alkalommal lezajló folyamatról van szó, hanem az egyén életében folyamatosan jelenlevő, azt végigkísérő tevékenységet feltételez (Ritoók, 2006).

Az iskolai pályaorientáció egy halmozottan komplex tevékenység, amely a mindennapok pedagógiájában ötvözi a nevelési tanácsadást, a szakmai orientációt és a karrier-tanácsadást. Ezáltal minden olyan tevékenységet egy fogalomba tudunk sűríteni, amely felkészíti a fiatalt a jövőbeli szakmájára, életútjára. Ezeknek a döntéseknek a meghozatala számos érdekes kérdést rejt magában a középiskolások és közvetlen környezetük számára. A pályaorientációs tanácsadás kiemeli az iskola fontos szerepét a jövő generációjának az életre való felkészítésében. Az ember számtalanszor kerülhet olyan helyzetbe, hogy változtatni kényszerül személyes fejlődése vagy a külső körülmények változása miatt. Esetleg új szakmát kell elsajátítania. Lehetséges, hogy tíz vagy húsz év múlva jelentőségét veszti az, ami most érdekeli, ami most fontos számára, és egészen más válik lényegessé. Külső okok is közbejöhethetnek, hiszen a gazdasági- és a munkaerőpiaci helyzet változásai is érinthetik a karriert (Bandura, 1994). A társadalmi-gazdasági fejlődés erőteljesen függ az iskolarendszer adaptivitásától, és kikerülő generációk globális munkaerőpiacra való felkészültségétől. A pályaválasztásnak a

mindennapos iskolai pedagógiai munka valóságos és aktív részévé kell válnia. Ennek a feladatnak az elvégzésére képzésük során fel kell készíteni a jövőbeli és aktuális pedagógusokat. A pályaeorientációs tanácsadás alapvető célja, hogy segítse, támogassa a tanácsot kérő személyt, valamint segítsen neki megbirkózni a pályaválasztási folyamat során felmerülő nehézségekkel.

A hazai iskolai pályaeorientációs szokásokat tanulmányozva, kirajzolódik az a szakpolitikai irányvonal, amely szerint a tanuló főként alkalmi továbbtanulási döntéshez kap támogatást. Elméleti síkon látható, hogy olyan tanulásközpontú megközelítésre van szükség, amely során az életpálya-építéssel összefüggő ismeretek szervesen beépülnek az iskolai életbe. Ez a hiányosság rámutat a közoktatási rendszer szerepének a jelentőségére (Suhajda, 2017). A döntési képességek nagy része az iskolai évek során alapozódik meg. Tehát az oktatási rendszerben ekkor megszerzett formális, informális megoldást elősegítő stratégiák a későbbiekben jelentősen a tanulmányi és a szakmai előmenetelt (Mező, 2006). A pályaeorientáció fő feladatává annak biztosítása válik, hogy az állampolgárok minél inkább képesebbé, alkalmasabbá váljanak az őket érintő változások elviselésére, megértésére és megfelelő kezelésére (Borbély-Pecze, 2010).

A disszertációban arra keressük a választ, hogy a középiskolás diákok milyen típusú pályaválasztási nehézségekkel küzdenek, melyek ezeknek a szintjei, illetve ezek melyik nemre, korcsoportra jellemzőek. Tehát nem pusztán a pályaválasztási döntésekre ható összetevők, hanem azok működési mechanizmusai és egymás közötti kapcsolatai is a megfigyelés tárgyát képezik. Megtörtént a kutatáshoz használt angol nyelvű kérdőív magyarországi mintára való adaptációja, és a már korábban adaptált kérdőív működésének megerősítése. Továbbá - gyakorlati hasznossága miatt – kipróbálásra került a középiskolások körében egy pályaválasztási nehézségeket csökkentő pilot-tréning, működésének hatását is vizsgáltuk.

Fontos, hogy a pedagógusok és tanácsadók is megismerjék azokat a kor, illetve nem specifikus külső és belső változókat, amelyekkel a diákok szembesülhetnek a pályaválasztási folyamat során. Különös tekintettel azokra a változókra, amelyek az önismereti és pályaismereti információk meghatározásában, megszerzésében és hasznosításában jelentkeznek.

A disszertáció felépítése a klasszikus szemléletet tükrözi. A dolgozat első felében a témához kapcsolódó legfontosabb elméletek, fogalmak, kutatási eredmények ismertetésére kerül sor. A szakirodalmi fejezet 8 alfejezetből áll.

A szakirodalmi áttekintésben feltárt nyitott kérdések alapján a disszertáció empirikus fejezetei alapvetően három hipotézisen alapulnak, ezek a pályaeorientációs tevékenység tartalmával és a jelenlegi megvalósulási gyakorlatával kapcsolatosak.

A disszertáció empirikus fejezeteinek középpontjában a pályaválasztási nehézségekkel kapcsolatos információk állnak. Itt kerül bemutatásra a felhasznált eszközök működésének analizálása: vizsgálja, hogy azonos-e az általunk adaptált kérdőív faktorstruktúrája és a magyar mintáé a szerző által javasolt struktúrával. Azt is megvizsgáljuk, hogy a már korábban adaptált kérdőív megerősítést nyert-e az új minta alkalmazása során. Arra is választ keresünk, hogy a diákok egy-egy életkorban milyen típusú gondokkal küzdenek a pályaválasztási döntésük során. Vizsgáljuk továbbá, hogy a pályaválasztási folyamatban alkalmazott tréning milyen segítséget tud nyújtani a részvevő diákoknak.

A kutatás összesen 544, a köznevelésben tanuló gimnazista és szakközépiskolás diákok kérdőíves vizsgálatának eredményeit veti össze. 507 diák a kérdőíves vizsgálatban, illetve 37 diák a pilot pályaválasztási döntés-elősegítő tréningben vett részt. A kutatási eredmények ismertetését követően az összegző fejezetben a hipotézisek helytállósága kerül megvitatásra. Végül mindezek ismeretében megtörténik a következtetések levonása. Megfogalmazódnak a témával kapcsolatos javaslatok.

A disszertáció a terület komplex bemutatására törekszik. Így ugyanis részletesebb képet kaphatunk a pályaeorientációs folyamatokról. A pályaeorientációs eszközök és az alkalmazott módszertan hozzájárulhatnak az aktívan működő szakmai tudásbázis kibővítéséhez, amely a későbbiekben segítheti a fiatalok sikeres pályaválasztását.

2 Az értekezés céljai, kérdései és hipotézisei:

A középiskolások pályaválasztási vizsgálata az alábbi három célkitűzés, kérdés és hipotézis teljesítésére törekszik:

1. célkitűzés:

- A Pályaválasztási nehézségek kérdőív (Career Decision-making Difficulties Questionnaire, CDDQ - lásd: Gati, Krausz, és mtsai., 1996) magyar középiskolás mintán történő adaptációja. Ennek megvalósítása érdekében egy angol nyelvű mérőeszköz került érvényesítésre. Ellenőrzésen ment keresztül a már korábban adaptált Pályaválasztási faktorok gyűjtemény (Career Factors Inventory – CFI) (Chartrand, és mtsai., 1990), és annak magyar mintán való működése.

1. kérdés:

A kutatásban alkalmazott két kérdőív a Pályaválasztási nehézségek kérdőív (CDDQ; Gati, Krausz, és Osipow, 1996) és a Pályaválasztási faktorok gyűjteménye (Career Factors Inventory) (CFI; Chartrand és mtsai., 1990). A magyar mintán való elemzéssel kimutathatóak lesznek a nemzetközi változat által előirányzott faktorok, és az, hogy a korábban magyar mintán adaptált kérdőív (CFI) eredményei összhangban vannak-e.

1. hipotézis:

- Feltételezhető, hogy a CDDQ (Pályaválasztási nehézségek kérdőív) és a CFI (Karrier faktorok gyűjteménye kérdőív) külföldi mintán tapasztalt jellegzetes kategóriái kimutathatóak lesznek magyar mintán is.
- *indoklás:* az adott korosztályba tartozó magyar és a külföldi diákok feltárható pályaválasztási nehézségei várhatóan (még a nyelvi, kulturális, oktatási és gazdasági különbségek ellenére is, kultúra független módon) hasonlítanak majd egymásra. Ez abból adódik, hogy a mért személyek élethelyzete és a vizsgáló eszközök itemei lényegében azonosak, és a globalizációs hatások elfedik a vizsgáloeszközök által jelezni képes kulturális eltéréseket.

2. célkitűzés

A kutatás célja ellenőrizni azt is, hogy az előző pontban jelzett (CDDQ-CFI) kérdőívek eredményeire hatással vannak-e olyan mintaváltozók, mint a vizsgálati személyek életkora, neme, illetve ezek interakciója.

2. kérdés:

Felvetődik a kérdés, hogy a középiskolások pályaválasztási nehézségeit befolyásolja-e a résztvevők neme, életkora, ezek kölcsönhatása.

2. hipotézis:

- CDDQ (Pályaválasztási nehézségek kérdőív) és a CFI (Karrier faktorok gyűjteménye kérdőív) vizsgálati eszközök pályaválasztási nehézségekre vonatkozó eredményeit a vizsgálati személyek életkora, illetve neme egyenként vagy egymással kölcsönhatásban befolyásolják.
- *indoklás:* várható, hogy az életkor hatása meg fog mutatkozni a pályaválasztási nehézséget vizsgáló kérdőívek eredményében. Az idősebb diákoknak kevesebb idő alatt kell meghozniuk a pályaválasztási döntést, mint fiatalabb társaiknak. A hagyományos nemi sztereotípiák szerint (Lukács, 2012; Török, 2016) a lányok döntéseikben szorongóbbak, ugyanakkor megfontoltabbak. Ez a különbség megmutatkozhat a pályaválasztási nehézségre fókuszáló kérdőívek eredményeiben is. A válaszokban jelentkező nemek szerinti különbségek azért is feltételezhetőek, mert a lányok pályaválasztási döntését a gyermekvállalás (illetve család és munka közötti szerepkonfliktus) gondolata is befolyásolja. Az is közrejátszik az eltérésben, hogy vannak hagyományosan női és férfi szakmák. Az életkori és a nemi különbségek kölcsönhatását tekintve (az eddig említett egyéni mintaváltozói hatások alapján) várható, hogy az idősebb lányok pályaválasztási nehézségeivel kapcsolatban más eredmények születnek, mint amit fiatalabb fiú társaiknál tapasztalhatunk.

3. célkitűzés:

- Az iskolában implementált intervenciók hatására hogyan változik a pályaválasztási döntés nehézségének megítélése és a vele összefüggő változók, és milyen háttér-tényezőkkel függenek össze ezek a mintázatok?

3. kérdés:

- Vajon a továbbtanulási döntés-elősegítő tréning valóban kedvező módon képes mérsékelni a résztvevők pályaválasztási döntés során tapasztalt - CDDQ (Pályaválasztási nehézségek kérdőívvel és CFI Karrier faktorok gyűjteménye kérdőívvel vizsgált) - nehézségeit?

3. hipotézis:

- Feltételezhető, hogy a vizsgálati csoportban továbbtanulási döntés-elősegítő tréning hatására kedvező irányba változnak CDDQ és CFI pályaválasztási nehézségeket mérő kérdőívek eredményei, míg a kontrollcsoportban ilyen változás nem lesz tapasztalható.
- *indoklás*: a svájci diákok körében megvalósított tréning esetében Potocnik (1990) által tapasztalt hatás várhatóan a magyar adaptációban is kimutatható lesz.

3 A kutatás módszere

Módszer: A kérdőíves vizsgálat esetében a célcsoport eléréséhez az intézmények vezetőit kerestük meg, hogy tegyék lehetővé és segítsék a kérdőív kitöltését. A szülők hozzájárultak gyermekük vizsgálatban történő részvételéhez, illetve a nagykorú tanulók önkéntesen vettek részt a vizsgálatban. A kérdőíveket online vagy papíralapon juttattuk el az iskolákba. Az adatfelvételt nehezítette, hogy az online megkeresésre nagyon kevés válasz érkezett. Ezt elsősorban az iskolákhoz érkező más témájú kérdőívek magas számának tudtuk be. A kérdőívek kiosztását megelőzően az iskolaigazgatók hozzájárulását kértük a kitöltéshez, illetve lehetőséget biztosítottunk a kérdőív on-line megosztására is, hogy az ország bármely részéről csatlakozni lehessen a kutatáshoz. A résztvevőket biztosítottuk arról, hogy mind az iskolát, mind a válaszadó diákokat anonimitás védi.

Az oktatási intézményen belüli vizsgálat lefolytatása előtt a diákok, a pedagógusok és a szülők információt kaptak a vizsgálatokban való részvétel feltételeiről, jellemzőiről és a kérdőívek céljairól. A tanulók a kérdőívesomag kitöltésének megkezdése után is elállhattak a részvételi szándékuktól. A kitöltés az osztálytermekben zajlott, egy része web alapú volt, kisebb része papír-ceruza kitöltésen alapult. Aki igényelte, annak lehetőséget biztosítottunk az eredmények megismerésére. A kérdőívből származó eredményeket kizárólag kutatási célokra, összesítve használjuk fel

A kérdőíves vizsgálat alapjául szolgáló mintába 507 gimnazista és szakközépiskolás diák került, akik 15 és 19 év közöttiek (M életkor =16,29, SD életkor =1,3). Nemek szerint a minta 56,8% -a nő ($n=292$), 42,4% -a pedig férfi ($n=215$).

A tréning esetében vizsgálati mintába 37 gimnazista került, akik 17 és 19 év közöttiek (M életkor =17,7, SD életkor =0,52). Nemek szerint a minta 45,9% -a nő ($n=17$), 54,1% -a pedig férfi ($n=20$). A célcsoport eléréséhez felkerestük megfelelő iskolák vezetőit, osztályfőnökeit, s kértük, hogy tegyék lehetővé, és segítsék a tréning lebonyolítását. A szülők hozzájárultak gyermekük vizsgálatban való részvételéhez, illetve a nagykorú tanulók önkéntesen vettek részt a vizsgálatban.

- *A kísérleti csoportba tartozó minta jellemzői*

A kísérleti mintába 26 fő gimnazista tanuló került, akik 17 és 19 év közöttiek (M életkor=17,7, SD életkor=1,12). Nemek szerint a minta 46,15%-a nő ($n=12$), 53,84%-a pedig férfi ($n=14$). Előző féléves tanulmányi átlaguk 4,1 ($SD=0,52$).

- *A kontroll csoportba tartozó minta jellemzői*

A kontroll mintába 11 fő gimnazista diák került, 17 és 19 év közöttiek (M életkor =17,55, SD életkor=0,52). Nemek szerint a minta 54,53%-a férfi ($n=6$), 45,45%-a pedig nő ($n=5$).

Előző féléves tanulmányi átlaguk 4 ($SD=0,36$).

A hatásvizsgálatban a tréning 12 óra időtartamban 2 óra/ hét intenzitással valósult meg. A pályaválasztási döntés elősegítő-tréning első foglalkozásának dátuma: 2018. november 5. A tréning záró foglalkozásának dátuma: 2018. december 17. A tréning tehát 2 hónap alatt valósult meg. Az önkontrollos és kontrollcsoportot is alkalmazó hatásvizsgálat adatfelvételeinek alkalmai: elővizsgálat: 2018. november 5., utóvizsgálat: 2018. december 17.

Eszköz: A kutatás során alkalmazott eszközök - Pályaválasztási nehézségek kérdőív (CDDQ) és a Pályaválasztási bizonytalanság kérdőív (CFI) - működésének a vizsgálatát IBM SPSS Statistics for Windows v.23 és az SPSS AMOS v.22 statisztikai programcsomagokkal végeztük el. A kérdőívek vizsgálata során számos eszközt alkalmazunk:

- Feltáró faktoranalízis (Exploratory Factor Analysis)
- Megerősítő faktoranalízis (Confirmatory factor analysis)
- Konvergens validitás vizsgálat

Ezen eredmények alapján vontuk le a következtetéseinket. Ezt követően a vizsgálat során gyűjtött eredmények feltárására és elemzésére kerül sor. Az összefüggéseket ábrák és táblázatok szemléltetik. A kérdőívek interpretálásának megkezdése előtt normalitás vizsgálatra került sor a szakirodalom által javasolt két módszerrel: Kolmogorov-Smirnov és a Shapiro-Wilk teszttel. A feltárt eredmények alapján pedig Medián és a Mann-Whitney U tesztek alkalmaztuk, hogy két független populáció mintáját összehasonlítsuk.

A pályaválasztási döntés-elősegítő tréning alapját Potocnik (1990) által javasolt döntés-elősegítő tréning adta. Az eredmények feltárásához és interpretálásához pedig a Medián és a Wilcoxon-féle előjeles rangpróbát alkalmaztuk annak céljából, hogy megvizsgálja a rendelkezésre álló minták (minta) különbségét. A hatásvizsgálatot pedig a Wilcoxonnon-parametrikus teszt adataira épülő r^2 hatásmutató képletét alkalmaztuk (Fritz, Morris, és Richler, 2011).

4 A kutatás eredményei

Az *1. hipotézis alkalmával* azt feltételeztük, hogy a CDDQ (Pályaválasztási nehézségek kérdőív) és a CFI (Karrier faktorok gyűjteménye kérdőív) külföldi mintán tapasztalt jellegzetes kategóriái kimutathatók lesznek magyar mintán is.

Az első hipotézis során a Pályaválasztási nehézségek kérdőív (CDDQ, Gati, Krausz, és mtsai., 1996) rövid változatát 1 adaptáltuk magyarországi középiskolás mintán. A nemzetközi szakirodalomban fellelhető eredmények (Amir és mtsai., 2008; Arnold, 2003; Creed és Wong, 2006; Fabio és Kenny, 2011; Gati és Tal, 2008; Vahedi, és mtsai., 2012) némileg más képet mutatnak a magyar mintán kirajzolódott eredményekhez képest a skála struktúráját illetően. Ez összhangban van azokkal a kutatási eredményekkel (Albion & Fogarty, 2005; Creed & Wong, 2006; Mau, 2001; Zhou & Santos, 2007), amelyek szerint a CDDQ kérdőív tényezőinek struktúráját a kulturális különbségek befolyásolják.

Az első hipotézis második része a pályaválasztási bizonytalanságot mérő Career Factors Inventory-val (CFI, Chartrand, és mtsai., 1990) volt kapcsolatos. Az volt a kérdés, hogy frissebb magyar mintán is sikerül-e újból megerősíteni a pályaválasztási bizonytalanság Chartrand és munkatársai (1990) által leírt négy faktorát. Hasonlóan a CDDQ-hoz Chartrand és Nutter (1996) összefoglaló cikkéből is láthatjuk, a mérőeszköz széleskörű felhasználást tesz lehetővé, mivel alkalmas az egyéni tanácsadás támogatására, illetve hasznos lehet az előtte - utána felvétel eredményeinek összehasonlítására, vagy segédeszköz lehet a középiskolás minták vizsgálatához.

Az 1. hipotézis részben alátámasztást nyert, mivel a Pályaválasztási nehézségek kérdőív – CDDQ faktorstruktúrája csak részben felel meg a Gati (1996) által javasolt mintának (amely megerősítéséhez nem alkalmaztak faktoranalízist), viszont számos strukturális párhuzamot fedeztünk fel a nemzetközi szakirodalomban található hasonló vizsgálatokkal. A Pályaválasztási bizonytalanság kérdőív CFI magyar mintán való adaptációja, az új mintán való alkalmazása után is az eredetivel megegyező eredményeket mutatott.

A 2. hipotézis esetében azt feltételeztük, hogy a CDDQ (Pályaválasztási nehézségek kérdőív) és a CFI (Karrier faktorok gyűjteménye kérdőív) vizsgálati eszközök pályaválasztási nehézségekre vonatkozó eredményeit a vizsgálati személyek életkora, illetve neme, egyenként vagy egymással kölcsönhatásban befolyásolják.

A második hipotézist érintő vizsgálat elsődleges célja a középiskolásokat érintő pályaválasztási jelenségek felmérése volt, amelyet a frissen adaptált és megvizsgált kérdőívekből kinyert adatokra alapoztunk. Ezeket a kilenc változó mentén mértük az életkor, a nem, illetve egymással való kölcsönhatás aspektusából. Az elemzés során a megszokott mindennapi gyakorlati tapasztalattól valamelyest eltérő és árnyaltabb képet kaptunk a diákok pályaválasztási szükségleteiről.

A középiskolások eredményeit tanulmányozva láthatjuk, mindkét kérdőív mérsékelt szintű pályaválasztási nehézségről tesznek tanúbizonyságot. Ezek közül kiemelkedő hatást fejt ki az általános határozatlanság, az általános bizonytalanság, a káros tévhitek és a pályainformáció szükséglete. A fent említett 4 faktort közelebbről megvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy ezeknek a közös nevezője az információ hiánya. Ennek alapján azt javasolhatjuk, hogy a fiataloknak elsődlegesen pontos, korrekt és célzott információ szükségletét lenne ajánlatos enyhíteni. A bevett gyakorlat alapján a diákok pályaválasztási támogatását főként a 11-12. osztályba lépés időszakára szokás kalibrálni. Ehhez képest a kutatásban feltárt eredmények teljesen más képet festenek a diákok által megélt pályaválasztási nehézségekről. Kiderült, hogy már a 15 éves korosztály esetében is találunk jelentős pályaválasztási nehézségeket, amelyet leginkább a motivációhiány formájában éli meg a fiatal. A 16 évesek viszont – a kérdőíves kutatás eredményeiből kiindulva a vizsgált változók széles skáláján – komoly pályaválasztási nehézségekkel küzdenek. A 17 és a 18 éves korosztályok esetében jelenik meg a konkrét pályaválasztást támogató szükségletek iránti igény. A 17 éves korosztály szembesül a pályaválasztási döntés szükségletének nyomásával, ennek következtében megnő a pályaválasztási szorongásuk. Ez a nyomás egy általános határozatlanság formájában kulminálódik a 18 éves korosztály esetében. A nemi különbségek aspektusából érdekes látni, hogy az önismeretigény és a határozatlanság főként a minta női tagjaira jellemző, míg a motiváció hiánya és a megfelelő információ források iránti igény főként a férfiakra jellemző.

Ezen az eredmények alapján a 2. hipotézis alátámasztást nyert. A fenti adatokból kiindulva érdemes lenne a pályaaorientációs tevékenységet újragondolni, és az eddigi megszokott rutint kibővíteni, mivel jól érzékelhető, hogy a diákok nehézségei már 16 éves kortól fokozódó tendenciát mutatnak. Az iskolai pályaaorientációs folyamatok a pedagógusok többsége számára többletfeladatot és nehézséget jelenthetnek, mivel a pályaaorientációs tevékenységhez szükséges ismeretek és kompetenciák jelentős része csak elméleti szinten van jelen a képesség készletükben. Kritikus pontja ennek a folyamatnak a megfelelő pedagógiai és pályaaorientációs

szakembergárda kiépítése és hatékony működtetése. Ez a munka egy rendszerszintű protokoll alkalmazását igényelné. Ebben a formában jelentősen hozzájárulhatna az életút támogató szemlélet átláthatóságának kialakításához.

A 3. hipotézis alkalmával azt feltételeztük, hogy egy továbbtanulási döntés-elősegítő tréning hatására kedvező irányba változnak CDDQ és CFI pályaválasztási nehézségeket mérő kérdőívek eredményei a vizsgálati csoportban, míg a kontrollcsoportban ilyen változás nem lesz tapasztalható.

Ebben a vizsgálatban az intervenciók hatásaival összefüggésben fogalmaztuk meg a hipotézisünket. Mégpedig azt, hogy döntés-elősegítő tréning hatására szignifikánsan csökkennek a tanulók által érzett pályaválasztási nehézségek, a résztvevők viselkedését optimalizálja a döntéshozási folyamat minden egyes szakaszában.

Eredményeink alapján a 12 órás intervenció hatására, a csoportfoglalkozást követően a diákok által érzékelt pályaválasztási nehézségek lényegesen csökkentek a kontroll csoport értékeihez képest. A kérdőívek által vizsgált kilenc változó közül hét esetben találtunk kedvező irányú hatást. Öt faktor (Motiváció hiány, Hiányos ismeretek, Ellentmondásos információk, Pályaválasztási szorongás, Általános Bizonytalanság) esetében kismértékű hatást találtunk és két faktor (Általános határozatlanság és az Önismeretigény) esetében közepes mértékű javulást tapasztaltunk a feszültség szintek csökkenésében.

Következésképp a 3. hipotézis is alátámasztást nyert. A fentiek alapján bátran érvelhetünk amellet, hogy az iskolák és más intézmények számára is fel lehetne ajánlani a pályaválasztási tanácsadást és döntés-elősegítő tréninget. Erre alapozva akár más formátumú alkalmazás is elképzelhető. A teljes folyamat helyett kellő előkészítéssel akár a különálló részek használata is hasznosnak bizonyulhat, hiszen egy jól strukturált döntési folyamat elemekre és állomásokra bontható (Jungermann, és mtsai., 1998; Peterson, és mtsai., 1996; Sampson, és mtsai., 1999). Ezáltal azoknak a felnőtteknek is hasznos lehet, akik új tanulmányokon, új hivatásra való felkészítésen vagy foglalkozásuk megváltoztatásán gondolkodnak.

5 Eredmények tézisszerű felvázolása

- Pályaválasztási nehézségek kérdőív (CDDQ) faktorstruktúrája csak részben felel meg a Gati (1996) által javasolt mintának (amely megerősítéséhez nem alkalmaztak faktoranalízist), viszont számos strukturális párhuzamot fedeztünk fel a nemzetközi szakirodalomban található hasonló vizsgálatokkal.
- A Pályaválasztási bizonytalanság kérdőív (CFI) magyar mintán való adaptációja, az új mintán való alkalmazása után is az eredetivel megegyező eredményeket mutatott.
- A fent említett CDDQ és CFI kérdőívek alkalmazása nagyban hozzájárulhat a kor és a nem specifikus pályaorientációs nehézségek meghatározásában, illetve az egyedi intervenciók tervezésében.
- A középiskolások eredményeit tanulmányozva láthatjuk, hogy mindkét kérdőív mérsékelt szintű pályaválasztási nehézségről nyújt információt.
- Kiemelkedő hatást fejt ki az általános határozatlanság, az általános bizonytalanság, a káros tévhitek és a pályainformáció szükséglete.
- A nemi különbségek aspektusából érdekes látni, hogy az önismeretigény és a határozatlanság főként a minta női tagjaira jellemző, míg a motiváció hiánya és a megfelelő információ források iránti igény főként a férfiakra jellemző.
- A kutatási adatokból kiindulva érdemes lenne a pályaorientációs tevékenységet az életút támogató szemléletnek megfelelően módosítani.
- A döntés-elősegítő tréning hatására az eredmények alapján, a csoportfoglalkozást követően a diákok által érzékelt pályaválasztási nehézségek lényegesen csökkentek a kontroll csoport értékeihez képest.
- A kérdőívek által vizsgált kilenc változó közül hét esetben találtunk kedvező irányú hatást: Öt faktor (Motiváció hiány, Hiányos ismeretek, Ellentmondásos információk, Pályaválasztási szorongás, Általános Bizonytalanság) esetében kismértékű hatást találtunk és két faktor (Általános határozatlanság és az Önismeretigény) esetében közepes mértékű javulást tapasztaltunk a feszültség szintek csökkenésében.

6 Összefoglalás

A vizsgálatok alátámasztották a pályaorientáció továbbfejlesztésének és kibővítésének a szükségletét. A kutatási eredmények alapján elmondható, hogy egy új pályaorientációt támogató eszközzel bővült a magyar pályaorientációs eszköztár, illetve, hogy egy már korábban adaptált kérdőív, új mintán való alkalmazása után is az eredetivel megegyező eredményeket mutatott.

A kérdőívek eredményei rámutattak arra, hogy a közoktatási intézményeken belüli pályaorientációs stratégiát szükséges lenne továbbgondolni, illetve a kutatási erőfeszítéseket ebben az irányban fejleszteni egy megfelelőbb koncepció kialakításának érdekében. További kutatási lehetőséget jelenthet a döntés-elősegítő tréning kibővítése, mivel a pilot-tréning hatására a csoportfoglalkozást követően a diákok által érzékelt pályaválasztási nehézségek lényegesen csökkentek a kontroll csoport értékeihez képest.

Irodalomjegyzék

1. Albion, M., és Fogarty, G. (2005). Career Decision Making for Young Elite Athletes: Are We Ahead on Points? *Australian Journal of Career Development*, 14, 51–63. doi:10.1177/103841620501400108
2. Amir, T., Gati, I., és Kleiman, T. (2008). Understanding and Interpreting Career Decision-Making Difficulties. *Journal of Career Assessment*, 16(3), 281–309. doi:10.1177/1069072708317367
3. Arnold, R. (2003). *Reliability and validity of the career decision-making difficulties questionnaire*. Unpublished master's thesis. University of British Columbia. doi:10.14288/1.0053846
4. Bandura, A. (1994). Self-efficacy. *Encyclopedia of human behavior*, 4, 1–3. New York: Academic Press.
5. Borbély-Pecze, T. B. (2010). Életút támogató pályaaorientáció. *A pályatanácsadás szerepének, tartalmának, művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei*. PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. doi:10.13140/RG.2.2.28806.22080
6. Chartrand, J., Robbins, S., Morrill, W., és Boggs, K. (1990). Development and Validation of the Career Factors Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 37, 491–501. doi:10.1037/0022-0167.37.4.491
7. Creed, P., és Wong, O. (2006). Reliability and Validity of a Chinese Version of the Career Decision-Making Difficulties Questionnaire. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 6. doi:10.1007/s10775-006-0003-3
8. Fabio, A., és Kenny, M. (2011). Promoting Emotional Intelligence and Career Decision Making Among Italian High School Students. *Journal of Career Assessment - J Career Assessment*, 19, 21–34. doi:10.1177/1069072710382530
9. Fritz, C., Morris, P., és Richler, J. (2011). Effect Size Estimates: Current Use, Calculations, and Interpretation. *Journal of experimental psychology. General*, 141, 2–18. doi:10.1037/a0024338
10. Gati, I., Krausz, M., és Osipow, S. (1996). A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 510–526. doi:10.1037/0022-0167.43.4.510

11. Gati, I., és Tal, S. (2008). Decision-Making Models and Career Guidance. In James, A., és Athanasou, R., *International Handbook of Career Guidance*, Springer-Verlag, New York Inc. (pp. 157–185). doi:10.1007/978-1-4020-6230-8_8
12. Holford, J. (2017). Local and global in the formation of a learning theorist: Peter Jarvis and adult education. *International Journal of Lifelong Education*, 36(1–2), 2–21. doi:10.1080/02601370.2017.1299994
13. Jungermann, H., Pfister, H. R., és Fischer, K. (1998). *Die Psychologie der Entscheidung*. Heidelberg: Spektrum.
14. Lukács, F. É. (2012). A pályaválasztás és identitásfejlődés összefüggései: PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. Letöltés helye: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/46264> (Letöltve: 2020.02.21.)
15. Mau, W. (2001). Assessing Career Decision-Making Difficulties: A Cross-Cultural Study. *Journal of Career Assessment - J Career Assessment*, 9, 353–364. doi:10.1177/106907270100900403
16. Mező, F., (2004) *A tanulás stratégiája*, Debrecen, Magyarország: Pedellus Novitas Kft. , 219 p.
17. Mező, F., (2006) *A tanulásmódszertan a felnőttképzésben is szükséges - lenne...!*, SZÍN - Közösségi Művelődés 11 : 5 pp. 25-27., 3 p
18. Peterson, G. W., Sampson, J. P., Reardon, R. C., és Lenz, J. G. (1996). A cognitive information processing approach to career problem solving and decision making. In Brown, D. és Brooks, L. (Szerk.), *Career Choice and Development*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
19. Potocnik, R. (1990). *Entscheidungstraining zur Berufs- und Studienwahl: Theorie - Konzeption - Evaluierung*; Trainingsmanual. Bern: Huber.
20. Sampson, J. P., Lenz, J. G., Reardon, R. C., és Peterson, G. W. (1999). A cognitive information processing approach to employment problem solving and decision making. *The Career Development Quarterly*, 48.
21. Ritoók P. M. (2006): Pályalélektan, a pályaválasztás pszichológiája (p. 50-65.) In: *Alkalmazott pszichológia* (Szerk.): Bagdy Emőke - Klein Sándor. Bp., Edge 2000 Kiadó
22. Suhajda J. C. (2017). A pályaaorientációs tevékenység változása és megvalósulása a köznevelésben a rendszerváltozástól napjainkig, különös tekintettel az információs folyamatokra (p. 213). BTK "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. Letöltés helye: <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16401> (Letöltve: 2020.10.10.)

23. Teuscher, U. (2003). Evaluation of a Decision Training Program for Vocational Guidance. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 3(3), 177–192. doi:10.1023/B:IJVO.0000006585.21787.0e
24. Török, R. (2016). A pályadöntési énhatékonyság sajátosságai és változási mintázatai sajátos nevelési igényű és tipikus fejlődésű középiskolások körében. PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. doi:10.15476/ELTE.2016.038
25. Vahedi, S., Farrokhi, F., Mahdavi, A., és Moradi, S. (2012). Exploratory and confirmatory factor analysis of the career decision-making difficulties questionnaire. *Iranian Journal of Psychiatry*, 7(2), 74–81.
26. Walsh, W. B., és Osipow, S. H. (1988). *Career decision making* (pp. xi, 274). Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
27. Zhou, D., és Santos, A. (2007). Career decision-making difficulties of British and Chinese international university students. *British Journal of Guidance és Counselling*, 35(2), 219–235.

A szerző disszertáció témájához kapcsolódó publikációi

1. Olteanu, Lucián Líviusz (2014): Influențele psihologice și rolul lor în adaptarea școlară: A gyerekeket érintő pszichológiai hatások az iskolai beilleszkedésben In: Olteanu, Florea (szerk.) Nemzetiségi identitás - nemzetiségi kultúra Szarvas, Magyarország: Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar Nemzetiségi Kutatóközpontja 181 p. pp. 61-71. , 11 p.
2. Olteanu, Lucián Líviusz (2014): Psychological implication of the difficulties in career decision making process, *Partiumi Egyetemi Szemle* 2014/1 pp. 1-7. , 7 p.
3. Olteanu, Lucián Líviusz (2015): A pályaválasztás rendszerelméleti nézőpontból *Iskolakultúra: Pedagógusok Szakmai-Tudományos Folyóirata* 25: 9 pp. 45-55., 11 p.
4. Olteanu, Lucián Líviusz (2015): Psychological aspects of teaching in primary school *Journal Of Preschool And Elementary School Education* 7 pp. 53-67., 15 p.
5. Olteanu, Lucián Líviusz (2017): Metode pentru spirjinirea integrării elevilor cu cerinte educative speciale (ces) In: Olteanu, Florea (szerk.) Nyelv és értékörzés a nemzetiségi oktatásban: nemzetközi konferencia Szarvas, Magyarország: GFF PK Nemzetiségi Kutatóközpont pp. 33-41., 9 p.
6. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): A pályaválasztás során fellépő döntéshozási nehézségek *OXIPO: Interdiszciplináris E-Folyóirat* 1: 1 pp. 53-59., 7 p.
7. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): A család szerepe a pályaválasztásban *OXIPO: Interdiszciplináris E-Folyóirat* 2019: 4 pp. 23-35., 13 p.
8. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): A pszichológiai tanácsadás szakmai alapprotokollja (recenzió) *OXIPO: Interdiszciplináris E-Folyóirat* 2019: 4 pp. 89-91., 3 p.

A szerző disszertáció témájához kapcsolódó előadásai

1. Olteanu, Lucián Líviusz (2021): A középiskolás diákok pályaválasztási nehézségei VI. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia - online előadás, Szervező: Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Konferencia helye, ideje: Google Meet, 2021-03-19, Előadás nyelve: Magyar.
2. Olteanu, Lucián Líviusz (2021): Paradigma pedagogică constructivistă în alegerea carierei: A konstruktivista pedagógia a pályaválasztásban, IV. Új utakon szimpózium - román nyelvű on-line előadás, Szervezők: Gál Ferenc Egyetem, Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központ, Magdu Lucian Román Általános Iskola és Óvoda, Konferencia helye, ideje: Google Meet, 2021-03-09, Előadás nyelve: Román,
3. Olteanu, Lucián Líviusz (2020): A kreativitás szerepe a pályaválasztási döntésben (2020) Kreativitás – elmélet és gyakorlat, Interdiszciplináris Online Konferencia - online előadás, Szervezők: Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Konferencia helye, ideje: Google Meet, 2020-12-11, Előadás nyelve: Magyar,
4. Olteanu, Lucián Líviusz (2020): The role of career guidance in educating future innovators: A pályaeorientáció szerepe a jövő innovátorainak oktatásában, World of the Innovation (2020) Online Conference - Az Innováció Világa (2020) Online Konferencia - On-line előadás, Szervezők: MTA Miskolci Akadémiai Bizottság, Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Konferencia helye, ideje: Google Meet, 2020-12-04, Előadás nyelve: Angol,
5. Olteanu, Lucián Líviusz (2020): Pályaválasztás a neveléstudomány aspektusából, Eszterházy Károly Egyetem Pszichológiai Napok - on-line előadás, Szervező: Eszterházy Károly Egyetem, Konferencia helye, ideje: Google Meet, 2020-11-13 - 2020-11-18, Előadás nyelve: Magyar,
6. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): Új utak és lehetőségek a pályaválasztásban, III. Új utakon szakmai konferencia - Előadás, Szervezők: Gál Ferenc Egyetem, Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központ, Magdu Lucian Román Általános Iskola és Óvoda, Konferencia helye, ideje: Battonya, Magyarország 2019.05.17., Előadás nyelve: Román,
7. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): A nemzetiségi diákok pályaválasztási nehézségeik, VIII. „Gyökerek és szárnyak” – a hitéleti és nemzetiségi nevelésben - Előadás, Szervező: Gál Ferenc Főiskola, Konferencia helye, ideje: Szarvas, Magyarország 2019.04.09., Előadás nyelve: Román,

8. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): Pályaválasztás során fellépő pszichológiai hatások, IV. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia - előadás, Szervező: A Debreceni Akadémiai Bizottság, Konferencia helye, ideje: Debrecen, Magyarország 2019.03.21., Előadás nyelve: Magyar,
9. Olteanu, Lucián Líviusz (2019): „Letérés az útról”, VI. Hírvivők konferencia - előadás, Szervező: Gál Ferenc Főiskola, Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország 2019.03.26., Előadás nyelve: Magyar
10. Olteanu, Lucián Líviusz (2018): Importanța alegerii vocației și optimizarea procesului decizional - The importance of career choice and optimizing the decision-making process, Colocviul International Comunicare și Cultura în România Europeană - előadás, Szervezők: Academia Română - Filiala Timișoara, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, Konferencia helye, ideje: Timisoara, Románia 2018.06.15. - 2018.06.16., Előadás nyelve: Román,
11. Olteanu, Lucián Líviusz (2017): Metode-activparticipative utilizate în învățământul primar: Aktív-részvételi módszerek alkalmazása az alsó tagozatban, Nemzetiségi konferencia – nyelv és értékörzés - előadás, Szervező: Gál Ferenc Főiskola, Konferencia helye, ideje: Szarvas, Magyarország 2017.04.03., Előadás nyelve: Román,
12. Olteanu, Lucián Líviusz (2017): A kétnyelvű nevelés-oktatás jó gyakorlatainak bemutatása a battonyai bázisintézményben, II. Új utakon szimpózium - előadás, Szervezők: Magdu Lucian Román Általános Iskola és Óvoda, Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központ, Konferencia helye, ideje: Battonya, Magyarország 2017.05.05, Előadás nyelve: Román,
13. Olteanu, Lucián Líviusz (2017): Metode pentru sprijinirea integrării elevilor cu cerințe educative speciale (ces): A sajátos nevelési igényű gyerekek integrációját elősegítő módszerek, Nyelv és értékörzés a nemzetiségi oktatásban konferencia - előadás, Szervező: Gál Ferenc Főiskola, Konferencia helye, ideje: Szarvas, Magyarország 2017.04.12. - 2017.04.12., Előadás nyelve: Román,
14. Olteanu, Lucián Líviusz (2016): Metode pedagogice speciale în sprijinirea integrării școlare a copiilor cu dificultăți comportamentale: Támogató pedagógiai módszerek a sajátos nevelési igényű gyerekek oktatásában, Nemzetiségi konferencia – nyelv és értékörzés - előadás, Szervező: Gál Ferenc Főiskola, Konferencia helye, ideje: Szarvas, Magyarország 2016.03.21, Előadás nyelve: Román,
15. Olteanu, Lucián Líviusz (2015): A kétnyelvű nevelés-oktatás román nemzetiségi óvodában, Új utakon szimpózium - előadás, Szervező: Magdu Lucian Román Általános

Iskola és Óvoda, Konferencia helye, ideje: Battonya, Magyarország 2015.05.05.,
Előadás nyelve: Román,